

Бучин Микола Антонович
Мархайчук Наталія Олександрівна

Особливості використання Російською Федерацією міграції як інструменту гібридної війни проти України

УДК 325:355
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.4>

Бучин Микола Антонович
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0001-9087-5123

Мархайчук Наталія Олександрівна
магістр кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська
політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів,
Україна
ORCID: 0000-0001-9596-9778

У статті досліджено актуальну проблематику – міграцію як інструмент сучасних гібридних воєн. Показано, що у контексті гібридної війни держава-агресор може використовувати дві міграційні стратегії: позитивну та негативну. Позитивна стратегія передбачає використання зусиль для приваблення мігрантів, особливо висококваліфікованих, з держави-жертви на власну територію. Це дає змогу послабити людський потенціал опонента та посилити можливості держави-агресора. Негативна стратегія має на меті спрямувати міграційні потоки з держави-жертви в інші країни, або ж міграцію з третіх країн у країну-жертву чи на територію її союзників з метою дестабілізації ситуації та тиску.

Автори використовують комплекс загальнонаукових, логічних та емпіричних методів задля досягнення поставленої мети – дослідити особливості використання Росією міграції як інструменту гібридної війни проти України. Наголошено на тому, що з періоду розпаду СРСР Росія використовувала міграцію задля гібридної агресії проти України. До початку російсько-української війни у 2014 р. Росія робила акцент на реалізації позитивної міграційної стратегії. У її рамках агресор популяризував власний ринок праці та поширював негативну інформацію про ринок та умови праці в Україні. Як результат, станом на 2013 р. на території Росії перебувало близько 1.5 млн. українських трудових мігрантів. Показано, що з початком російсько-української війни Росія почала поєднувати позитивну (спряла міграції українців з тимчасово окупованих територій в Росію, в результаті чого більше пів мільйона українців виїхали на російську територію) та негативну (спричинила хвилю внутрішньої міграції в Україні та призвела до появи понад 1.5 млн. внутрішньо переміщених осіб).

Зроблено висновок, що Росія після повномасштабного нападу на Україну 24 лютого 2022 р. продовжила поєднувати позитивну та негативну міграційні стратегії проти України. Однак акцент робиться на більш примусових та незаконних методах реалізації цих стратегій. У контексті позитивної стратегії це втілюється у примусовій депортації українців на територію Росії, а в контексті негативної стратегії – у масштабних ударах по цивільному населенню та критичній інфраструктурі з метою спричинити хаос та масштабну міграцію українців закордон.

Ключові слова: міграція, гібридна війна, міграційна політика, мігранти, міграційна криза, Україна, Російська Федерація.

Вступ. На сучасному етапі гібридні війни стали атрибутом міжнародних відносин та інструментом реалізації геополітичних амбіцій багатьох держав світу. Концепція гібридної війни передбачає акцентування уваги на використанні невійськових засобів боротьби проти суперника. Відтак для ефективної боротьби з опонентами під час гібридної війни використовують весь комплекс можливих невійськових засобів, які дають змогу послабити супротивника чи, навпаки, зміцнити власні позиції.

У контексті сказаного стає очевидним, що міграція та контроль за міграційними процесами потенційно дають змогу державі-агресору дестабілізувати ситуацію як в окремо взятій країні-жертві, так і створити напругу та збільшити рівень конфліктованості в цілому регіоні. Завдяки цьому міграцію вважають доволі ефективним інструментом гібридної агресії.

Однією з країн, яка є активним суб'єктом гібридних воєн на планеті та доволі активно використовує міграцію та контроль за міграційними потоками як інструмент гібридної агресії, є Російська Феде-

рація. Ця проблематика є вкрай актуальною і для України, яка зазнала брутального нападу з боку Росії та веде запеклу боротьбу з агресором, який використовує у боротьбі з нашою державною всі доступні військові та невійськові інструменти, в тому числі – і міграцію, створюючи міграційну кризу як всередині України, так і в країнах ЄС з метою змусити останні відмовитися від підтримки України.

Проблему гібридних воєн та використання міграції як інструменту гібридної агресії вивчали низка вітчизняних та зарубіжних науковців, експертів та аналітиків. Серед українських дослідників варто виокремити М. Касьянову, М. Колінко, О. Коломієць, О. Малиновську та ін. Серед зарубіжних науковців варто відзначити Д. Агюлера, Г. Щоймейкера та ін.

Попри увагу науковців до проблематики міграції як інструменту гібридної війни, здійснення гібридної агресії з допомогою міграції з боку Росії проти України є менш дослідженим. Це значною мірою пояснюється тим, що гібридна війна з боку Росії

проти України триває. Відтак можна припустити, що згадана тематика буде більш ґрунтовно аналізуватися у майбутньому. Відтак проблема використання Росією міграції як інструменту боротьби з Україною потребує більш ґрунтовного політологічного аналізу.

Мета та завдання. Мета публікації – проаналізувати використання Росією міграції як інструменту гібридної війни проти України. Задля досягнення мети треба розв'язати такі завдання: показати особливості використання міграції як інструменту гібридної війни; розкрити особливості та наслідки використання Росією міграційного чинника проти України; запропонувати механізми протидії міграційній гібридній агресії Росії.

Методи дослідження. У статті ми використовуємо загальнонаукові, логічні та емпіричні методи дослідження. Серед загальнонаукових методів використовувались такі: системний метод, який дав можливість системно дослідити особливості використання міграції як інструменту гібридних воєн; структурно-функціональний, з допомогою якого було з'ясовано структурні елементи стратегії гібридної агресії з використанням міграції та їхній вплив на державу-жертву; історичний, завдяки якому було простежено еволюцію гібридної війни Росії проти України у контексті контролю за міграційними потоками; порівняльний метод, який дав змогу зіставити основні етапи використання Росією гібридної агресії з використанням міграційного чинника проти України. З емпіричних методів було використано метод аналізу статистичних даних для представлення наслідків впливу Росії на міграційні процеси в Україні. Також використовувались логічні методи дослідження, а саме: аналіз, синтез, індукція та дедукція.

Результати. Аналізуючи міграцію як інструмент гібридної війни, варто розрізняти «негативну» та «позитивну» міграційні стратегії, які може використовувати держава-агресор у контексті гібридного протистояння. «Негативна» міграційна стратегія реалізується з метою послаблення опонента, підриву внутрішньополітичної ситуації у державі-жертві (чи у державі, яка є союзником держави-жертви) та дестабілізації опонента, зниження його потенціалу. Варто зазначити, що за масштабами така міграційна стратегія може бути спрямована на окрему державу-жертву, або ж передбачати провокування міжнародних міграційних потоків з метою дестабілізації ситуації в цілому регіоні. Реалізація «негативної» стратегії спричиняє послаблення опонента, його знекровлення або ж змушує його витратити сили і ресурси на приймання і облаштування мігрантів, розв'язання комплексу проблем (етнокультурних, економічних, соціальних тощо), які з'являтимуться у зв'язку із прибуттям мігрантів та ін. [6, с. 80].

Під час реалізації «позитивної» міграційної стратегії гібридна війна здійснюється з метою зміц-

нення власних позицій. Це забезпечується шляхом подальшого використання мігрантів для власної вигоди. Їх можуть у такому випадку використовувати як робочу силу, або ж перетворювати на агентів впливу, що транслюватимуть потрібні державі-агресору наративи. У цьому контексті бажаними мігрантами вважатимуться ті, хто володіє мовою країни перебування, а також є близькими за ментальністю і культурою до корінного населення країни-агресора. Крім того, держави-агресори завжди зацікавлені у тому, щоб до них приїжджали мігранти з високим рівнем освіти та кваліфікації. Як результат, держава-агресор такими діями позбавляє своїх опонентів трудових та інтелектуальних ресурсів і використовує мігрантів як інструмент політичного тиску на країну їхнього походження. Ці механізми можуть застосовуватися як прямо (через порушення питання статусу і прав таких мігрантів на міжнародній арені), так і опосередковано (мігранти перетворюються на агентів впливу країни-агресора) [4, с. 40-41].

Варто сказати, що до початку російсько-української війни у 2014 р., Росія використовувала проти України насамперед «позитивну» міграційну стратегію. Вона створювала позитивний імідж власного ринку праці, залучаючи у такий спосіб до себе українських заробітчан. Як результат, станом на 2013 р. на території Росії перебували близько 1.5 млн. українців, більшість яких були власне заробітчанами. При тому, понад 1 млн. українців перебували на території Росії нелегально [7].

Окупація Криму Росією, війна на сході України, тимчасова окупація частини Донбасу у 2014 р. спричинили масштабну і безпрецедентну міграцію населення всередині та за межами країни. Майже два мільйони українців були змушені залишити свої домівки та мігрувати як в межах України (близько півтора мільйона осіб), так і в інші країни (зокрема, понад 600 тис. в Росію). Варто зазначити, що на той час наша держава посідала дев'яте місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб [9].

З початком російської агресії у 2014 р., на нашу думку, можна було спостерігати з боку Росії реалізацію як «позитивної», так і «негативної» міграційної стратегії щодо України. У контексті «позитивної» стратегії дослідники стверджують, що однією з передумов гібридної війни Росії проти України була наявна в Росії демографічна криза, що зробила боротьбу за демографічні ресурси однією з рушійних сил агресії. Під час найактивнішої фази військового конфлікту багато жителів східних регіонів України шукали притулок в Росії не лише через територіальну близькість, існування багатьох особистих зв'язків, але й завдяки російському інформаційно-пропагандистському впливу на населення України [9].

Через прямий військовий конфлікт між Україною та Росією вектор східної міграції України також

став елементом інформаційного впливу РФ проти Києва та його партнерів на Заході. Російські ЗМІ використовували значну присутність українських заробітчан у країні як свідчення «братніх» відносин між двома державами. Відтак Росія використовувала наплив українських біженців із зони конфлікту на Донбасі як контраргумент, щоб спростувати звинувачення України в агресії Москви [5].

Ведучи мову про «негативну» міграційну стратегію Росії проти України, варто зазначити, що вона у найпростішому вигляді проявляється в агресивно-провокаційних діях, спрямованих на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в нашій державі. У цьому контексті варто зазначити, що в Україні спостерігалася проблема із забезпеченням прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), котрі вимушено покинули свій дім через окупацію та війну. Внаслідок цього понад 1,6 млн українців, або ж 4% населення України асимілювались в інших регіонах країни [6, с. 79].

Слід зазначити, що значна частина згаданих мігрантів не була активним трудовим ресурсом, тому це стало тягарем для соціальних служб у плані забезпечення умов ВПО на місцях їхнього тимчасового перебування. Крім того, у зоні конфлікту на Донбасі населення зазнавало психологічних травм, більшість мали потребу у спеціальному лікуванні та послугах, які мали допомогти адаптуватися до мирного життя. Більше того, проблема посилювалася тим, що Росія здійснювала пропагандистські спроби сформувавши для всього населення з окупованих регіонів негативне ставлення до переселенців. Все це створювало нові проблеми, вирішення яких вичерпувало і так вкрай обмежені ресурси України.

Черговий виток міграційної кризи в Україні був спричинений масштабною ескалацією російсько-української війни у 2022 р. Вже через кілька годин після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, яке розпочалося о 5 годині ранку 24 лютого 2022 року, українці почали масово покидати свої домівки на сході країни. Частина з них відправилися в західну та центральну частини України, інші намагалися добратися до кордону Польщі та інших країн Центральної Європи. Станом на початок жовтня 2022 року ООН оцінював кількість біженців з України у понад 4 мільйони осіб [1].

Варто зазначити, що Росія після 24 лютого 2022 р. теж прагнула реалізувати обидві міграційні стратегії: «негативну» і «позитивну». Говорячи про першу стратегію, варто зазначити, що Росія навмисно здійснює удари по житлових районах, створюючи масові людські жертви та спричиняючи значний потік переміщених осіб. Лікарні, школи, дитячі садочки, храми, культурні пам'ятки – все вражається російськими ракетами та бомбами. Придушення опору міст здійснюється жорстокими способами та супроводжується гуманітар-

ною кризою, фільтрацією населення, масовими вбивствами, катуванням та ґвалтуванням цивільного населення тощо. Ситуація у визволених від російської окупації містах демонструє всю жорстокість та варварство російської армії, яка здійснила величезну кількість порушень міжнародних норм ведення війни [8]. Останнім часом Росія почала масштабні обстріли об'єктів енергетичної інфраструктури, що в умовах зими може спровокувати чергову хвилю міграції в Україні.

Росія навмисно провокує масові міграційні потоки українців задля послаблення державного керівництва, посилення суспільної напруженості всередині держави. Також варто зазначити, що українські біженці чинять тиск на країни ЄС, дестабілізуючи Європу. Тим самим, РФ намагається вплинути на європейські країни, спробувати зменшити санкційний режим та пом'якшити політику допомоги Україні.

Також Росія використовує і «позитивну» міграційну стратегію, сприяючи міграції українського населення на свою територію, залучаючи до цього процесу і певні міжнародні організації, зокрема, Червоний Хрест, який запропонував українцям притулок на території Росії. Як відповідь, український уряд висловив побоювання, що Росія може примусово депортувати українців, а пропонуваній притулок Червоного Хреста в Росії є кроком, щоб узаконити цю депортацію.

Наразі відомо, що РФ активно примусово вивозить громадян України з тимчасово окупованих територій до РФ, відправляючи їх до економічно депресивних районів. Примусових переселенців пропускають через «фільтраційні табори» в ОРДЛО на Донбасі та у Пензенській області РФ, де допитують та катують осіб з проукраїнськими поглядами. Потім забирають українські документи та надають посвідку, у якій зазначається неможливість покинути територію РФ протягом 2 років [2].

Варто зазначити, що орієнтовна кількість депортованих українців станом на початок жовтня 2022 р. становила, як стверджує Президент України В. Зеленський, вже понад 1,6 млн осіб, значна частина з яких – діти [3]. Переважна більшість з них з Донецької та Луганської областей.

Зрозуміло, що найбільш ефективним механізмом протидії Росії у контексті використання нею міграції як інструменту гібридної війни проти України стане наша перемога на фронті. Це дасть змогу повернутися до своїх домівок значній кількості громадян. Водночас, на нашу думку, самої перемоги над ворогом та стабілізації ситуації недостатньо для вирішення наявної міграційної кризи. Тому Україні слід додатково використовувати низку інших механізмів: поширювати серед мешканців тимчасово окупованих територій інформацію щодо загроз, які їх чекатимуть у випадку міграції до Росії; комунікувати з українцями, які виїхали

до Європи, переконувати їх у необхідності повернення в Україну; створити після перемоги конкурентний з європейським ринок праці; втілювати програми з працевлаштування для української молоді; забезпечити надійний захист та підтримку громадян в умовах зими та потенційного блекауту, щоб попередити можливу чергову хвилю міграції за кордон та ін.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що Україна від проголошення незалежності зазнавала гібридної агресії з боку Росії, в тому числі – шляхом використання міграції як інструменту гібридної війни. Агресор застосовував проти нашої держави як «позитивну» (акцент на сприянні міграції українців до Росії) так і «негативну» (акцент на провокуванні масової міграції як в межах України, так і закордон з метою дестабілізації України та ЄС). До початку російсько-української війни у 2014 р. Росія використовувала здебільшого «позитивну» міграційну стратегію, поєднавши її після початку російсько-української війни із «негативною». У 2022 р. ця тенденція збереглася, проте стали більш жорсткими та масштабним методи її реалізації.

Зважаючи на той факт, що Росія продовжує гібридну міграційну стратегію проти України, проблематика зберігатиме актуальність і надалі. Відтак перспективним напрямком для подальших наукових досліджень ми вбачаємо детальне вивчення механізмів протидії використанню Росією міграції в якості інструменту гібридної війни проти України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 4.2 млн українців отримали статус тимчасового захисту в країнах Європи. Фінанси та економіка. 2022. URL: <https://finbalance.com.ua/news/42-mln-ukrantsiv-otrimali-status-timchasovoho-zakhistu-v-kranakh-vropi>
2. Денісова: понад 700 тисяч громадян України вивезені до Росії. *Радіо Свобода*. 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-denisova-deportatsia-ukrantsiv-rosia/31798546.html>
3. Зеленський розповів, скільки українців окупанти примусово депортували до Росії. *Слово і діло*. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/06/povyna/bezpeka/zelenskyj-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-okupanty-prymusovo-deportuvaly-rosiyi>
4. Касьянова М. Міграція громадян України до Білорусі, Молдови та Росії в умовах постбіполярної трансформації міжнародної системи : дис. докт. політ. наук : 23.00.04. Київ-Чернівці, 2018. 748 с.
5. Малиновська О. Внутрішня міграція та тимчасово переміщені в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз: аналітична записка. 2019. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf
6. Малиновська О., Коломієць О. Міграційний аспект гібридної війни Росії проти України. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С. 78–88.
7. У Росії нарахували понад мільйон нелегальних українських заробітчан. *Тиждень*. 2013.

<https://tyzhden.ua/u-rosii-narakhuvaly-ponad-miljon-nelegalnykh-ukrainskykh-zarobitchan/>

8. Aguilera J. Russia's invasion of Ukraine may trigger a refugee crisis. Here's how the world is preparing. *TIME*. 2022. URL: <https://time.com/6150856/ukraine-refugees-russia-invasion-preparation/>

9. Kolinko M. Nomadism as a way of being of the immigrants and internally displaced persons. *EUREKA: Social and Humanities*. 2019. URL: <http://journal.eu-jr.eu/social/article/view/868/864>

10. Schoemaker H. Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. *Militaire Spectator*. 2019. URL: <https://www.militairespectator.nl/thema/internationale-veiligheidspolitiek/artikel/allegations-russian-weaponized-migration-against-eu>

REFERENCES:

1. 4.2 mln ukrainsiv otrymaly status tymchasovoho zakhystu v krainakh Yevropy. [4.2 million Ukrainians received temporary protection status in European countries]. (2022). *Finansy ta ekonomika*. URL: <https://finbalance.com.ua/news/42-mln-ukrantsiv-otrimali-status-timchasovoho-zakhistu-v-kranakh-vropi> [in Ukrainian].
2. Denisova: ponad 700 tysiach hromadian Ukrainy vyvezeni do Rosii. [Denisova: more than 700 thousand Ukrainian citizens were taken to Russia]. (2022). *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-denisova-deportatsia-ukrantsiv-rosia/31798546.html> [in Ukrainian].
3. Zelenskyi rozpoviv, skilky ukrainsiv okupanty prymusovo deportuvaly do rosii. [Zelensky told how many Ukrainians the occupiers forcibly deported to Russia]. (2022). *Slovo i dilo*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/06/novyna/bezpeka/zelenskyj-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-okupanty-prymusovo-deportuvaly-rosiyi> [in Ukrainian].
4. Kasianova, M. (2018). Mhratsiia hromadian Ukrainy do Bilorusi, Moldovy ta Rosii v umovakh postbipoliarnoi transformatsii mizhnarodnoi systemy. [Migration of Ukrainian citizens to Belarus, Moldova and Russia in the conditions of post-bipolar transformation of the international system] : dys. dokt. polit. nauk : 23.00.04. Kyiv-Chernivtsi [in Ukrainian].
5. Malynovska, O. (2019). Vnutrishnia mhratsiia ta tymchasovo peremishcheni v Ukraini v umovakh politychnykh ta sotsialno-ekonomichnykh zahroz: analitychna zapyska. [Internal migration and temporarily displaced persons in Ukraine in conditions of political and socio-economic threats: analytical note]. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf [in Ukrainian].
6. Malynovska, O., Kolomiiets, O. (2017). Mhratsiinyi aspekt hibrydnoi viiny Rosii proty Ukrainy. [Migration aspect of Russia's hybrid war against Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, № 2 (30), S. 78–88. [in Ukrainian].
7. U Rosii narakhuvaly ponad milion nelegalnykh ukrainskykh zarobitchan. [More than a million illegal Ukrainian workers were counted in Russia]. (2013). *Tyzhden*. URL: <https://tyzhden.ua/u-rosii-narakhuvaly-ponad-miljon-nelegalnykh-ukrainskykh-zarobitchan/> [in Ukrainian].
8. Aguilera, J. (2022). Russia's invasion of Ukraine may trigger a refugee crisis. Here's how the world is pre-

paring. *TIME*. URL: <https://time.com/6150856/ukraine-refugees-russia-invasion-preparation/> [in English].

9. Kolinko, M. (2019). Nomadism as a way of being of the immigrants and internally displaced persons. *EUREKA: Social and Humanities*. 2019. URL: <http://journal.eu-jr.eu/social/article/view/868/864> [in English].

10. Schoemaker, H. (2019). Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. *Militaire Spectator*. URL: <https://www.militairespectator.nl/thema/internationale-veiligheidspolitiek/artikel/allegations-russian-weaponized-migration-against-eu> [in English].

Features of the Russian Federation's use of migration as an instrument of the hybrid war against Ukraine

Buchyn Mykola Antonovych

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Political Science and International Relations
National University "Lviv Polytechnic"
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9087-5123

Markhaichuk Nataliia Oleksandrivna

Master at the Department of Political Science and International Relations
National University "Lviv Polytechnic"
Stepana Bandery str., 12, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9596-9778

The article examines the topical issue of migration as an instrument of modern hybrid wars. It is shown that in the context of hybrid warfare, the aggressor state can use two migration strategies: positive and negative. The positive strategy involves the use of efforts to attract migrants, especially highly skilled ones, from the victim state to its own territory. This makes it possible to weaken the opponent's human potential and strengthen the capabilities of the aggressor state. The negative strategy aims to direct migration flows from the victim state to other countries, or migration from third countries to the victim state or to the territory of its allies in order to destabilize the situation and exert pressure.

The authors use a complex of general scientific, logical and empirical methods to achieve the goal - to explore the peculiarities of Russia's use of migration as an instrument of hybrid warfare against Ukraine. It is emphasized that since the collapse of the USSR, Russia has used migration for hybrid aggression against Ukraine. Before the start of the Russian-Ukrainian war in 2014, Russia emphasized the implementation of a positive migration strategy. Within its framework, the aggressor promoted its own labor market and spread negative information about the market and working conditions in Ukraine. As a result, as of 2013, there were about 1.5 million Ukrainian labor migrants on the territory of Russia.

It is shown that with the beginning of the Russian-Ukrainian war, Russia began to combine the positive (it facilitated the migration of Ukrainians from the temporarily occupied territories to Russia, as a result of which more than half a million Ukrainians left for Russian territory) and the negative (it caused a wave of internal migration in Ukraine and led to the emergence of more than 1.5 million internally displaced persons).

It was concluded that after the full-scale attack on Ukraine on February 24, 2022, Russia continued to combine positive and negative migration strategies against Ukraine. However, the emphasis is on more coercive and illegal methods of implementing these strategies. In the context of the positive strategy, this was embodied in the forced deportation of Ukrainians to the territory of Russia, and in the context of the negative strategy - in large-scale attacks on civilian population and critical infrastructure with the aim of causing chaos and large-scale migration of Ukrainians abroad.

Key words: migration, hybrid war, migration policy, migrants, migration crisis, Ukraine, Russian Federation.